

CEMAAT VE SİYASET: SİYASAL DAVRANIŞTA CEMAAT ÜYELERİNİN SOSYAL İLİŞKİLERİ

CONGREGATION AND POLITICS: POLITICAL BEHAVIOURS OF SOCIAL RELATIONS COMMUNITY MEMBERS

Adem DOĞAN*

Öz

Siyasal davranış üzerinde etkili olan çeşitli faktörler vardır. Bu faktörler arasında sosyal ilişki gruplarının önemli bir yerinin olduğu kabul edilen bir gerçektir. Bir sosyal ilişki grubu olarak cemaatlerin ülkemizde son dönemde siyasal tercihleri ve mensuplarının siyasal davranışları üzerindeki etkileri farklı boyutlarıyla tartışılmaktadır. Cemaat mensuplarının, sosyal ilişki ağı içerisinde müşterek bir menfaat çerçevesinde, ortak bir irade anlayışı ile hareket ettikleri yönünde bir ön kabul vardır. Bu anlamda, cemaatlerin ve cemaat üyelerinin siyasal davranışlarına ilişkin çeşitli değerlendirmeler yapılmakla birlikte akademik bir çalışma literatürde yer almamaktadır. Ülkemizde yaşanan gelişmeler cemaatlerin oy oranı ile cemaatlerin üyelerinin siyasal davranışa etkisini önemli bir tartışma konusu haline getirmiştir.

Türkiye genelinde yapılan bu çalışmada, cemaat mensubiyeti, bir cemaate katılma nedenleri ile birlikte cemaat üyelerinin siyasal davranışı ölçülmeye çalışılmıştır. 12 ilde yaşayan 2600 seçmene anket uygulanmıştır. Araştırma sonucuna hatalı anketlerin çıkarılması ile 2579 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırma bulgularına göre, Türk toplumunda bir cemaat gerçeğinden söz etmekle birlikte son tahlilde araştırma bulgularına göre bir cemaate mensup olduğunu ifade edenlerin oranı (%3.9) oldukça düşük düzeydedir. Yine, cemaatlerin önde gelenleri, mensuplarının siyasal davranışlarına yönelik bir takım yönlendirmeler içerisine girmekte ve anlamda cemaat üyelerinin bir bölümünün cemaatin önde gelenlerinin isteği doğrultusunda bir siyasi parti ya da adaya oy verdiği görülmektedir.

•

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, ademdogan23@hotmail.com

Gönderim Tarihi: 11.07.2015
Kabul Tarihi: 22.10.2015

Anahtar Kelimeler

siyasal davranış, sosyal ilişkiler, cemaat, siyaset

•

Abstract

There are various factors on policial behaviour. It's a fact that social relation groups render are important between these factors. The recent political choices of communions as a social relations group in our country, and the effects of their members on political behaviour is in discussed in other sizes. There is a presupposition that members of communions operate with a sense of common will, within a mutual interest phrame in a social relations web. In this sense, although various evaluations have been carried out related with the political behaviours of communion members, no academic study is available in the literature. Political developments in our country have turned the effect of the communion members on the vote rate of communions into an important matter of debate.

It was attempted to measure the memberships to communions, reasons for joining a communion, and the political behaviours of communion members all over Turkey in this study. A poll was conducted on 2600 voters living in 12 different cities. 2579 surveys were evaluated as a result of this research, because there were inaccurate polls. In accordance with the results, it can be mentioned that there's a communion fact in Turkey, however, in accordance with the results of the latest analysis it's recorded that the rate of the ones who revealed that they were members of a communion is 3.9%, which is a quite low rate. Nevertheless, the prominent persons of communions are conducting the political behaviours of communion members, and in this sense it's found out that some communion members vote the party or the candidate who is recommended by the leaders of their communion.

•

Keywords

poitical behaviours, social relations, communions, political

•

GİRİŞ

Ülkemizde son yıllarda dini gruplar ya da diğer bir ifade ile cemaatler daha görünür olma özelliğiyle birlikte sivil toplum ve ticaret alanlarında gelişme; dahası siyasal alanda öne çıkma eğiliminde oldukları gözlemlenmektedir. Önde olma ve görünür olma cemaatleri ve cemaatlerin etki düzeylerini de tartışma konusu yapmıştır. Macit'e göre (2010:181) 1980'lerden itibaren değişen sosyo-politik yapı, diğer sivil toplulukların olduğu kadar dini gurup ve cemaatlerin de toplumsal hayat ve bireysel bilinç üzerindeki etkinliğini artırmış, dinsel örgütlenme modellerin güç kazanmasına, onların kamusal alandaki meşruiyetlerine giden yolun önünü açmıştır. Bu süreçte, modernleşmenin de etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

Modernleşmenin ortaya çıkardığı rasyonelleşme ve bireyselleşme sonraki süreçte yalnızlık ve psikolojik buhran gibi sonuçlar ürettiğinden birey, sığınacak bir liman aramıştır. Türkiye gibi manevi değerlerin ağırlığını hissettirdiği toplumlarda da cemaatler, birer sığınacak liman ve terapi merkezleri haline gelmiştir. Cemaat gruplarındaki yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği bireyleri yaşadıkları sıkıntılardan kurtarmanın yanında yeni bir cemaat yapısı ortaya çıkarmıştır. Bu yeni cemaat yapısında, yaşamın her alanında var olma ve görünür olma özelliği dikkat çekmektedir.

Bu anlamda cemaatler, bir yandan modernliğe cevap vermekte, diğer yandan da modern hayata katılımı sağlamaktadırlar. Bu bakımdan, cemaatler modern zamanlara özgü fenomenlerdir. Bütün dini topluluklarda olduğu gibi bunların da meşruiyet çerçevesi, "din"e, İslam dinine hizmete dayanmakta, ancak ilave olarak kente uyum, modern hayata katılım, merkezde yer alma arzusu veya merkezi etkileme çabaları da var olmalarında ki diğer ana etkenlerdir (Aykaç ve Durgun, 2014: 599). Cemaatlerin, yaşamın her alanında etkisini göstermeleriyle birlikte siyasal anlamda da çekim merkezleri haline gelmişlerdir.

Özellikle siyasal tercih çerçevesinde cemaatlerin etki gücü ya da cemaatlerin oy potansiyeli 1999 genel seçimlerinden itibaren tartışılmaya başlanmış ve çeşitli oranlarda cemaatlerin oya sahip oldukları ifade edilmektedir. Her ne kadar cemaat ve siyaset etkisi çok partili siyasi hayattan (1950 genel seçimleri) bu güne tartışma konusu iken de, 1982 ihtilalinin ardından geçen sürede güçlenen cemaat yapıları bu alanda yeni tartışmaların konusu olmuşlardır.

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde bir sosyal ilişki grubu olarak cemaatlerin siyasal davranışa etkisi önemli bir tartışma konusudur.

1. DEĞİŞEN SOSYAL İLİŞKİLER ÇERÇEVESİNDE SOSYAL İLİŞKİ GRUPLARI

Sosyal ilişkiler, günümüzde farklı boyutlarıyla tartışılan bir olgudur. Modernleşme sürecinin bir yansıması olarak toplumsal değerlerde çözümler ve toplumsal yapıyı oluşturan dinamiklerin işleyişinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu sürecin zaman içerisinde bireylerarası ilişkilerin değerini artırmasıyla birlikte, sosyal ilişkiler daha fazla önem kazanmaya başlamış ve sosyal ilişkiler olgusu farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir.

Bir toplumda yaşayan iki ya da daha fazla sayıda insanın birbirleriyle girdiği, karşılıklı olarak devam ettirdiği kısa veya uzun süreli, anlamlı etkileşimlere sosyal ilişkiler denir (Cevizci 2010:1428). Sosyal ilişkilerde farkındalık çerçevesinde bir karşılıklı iletişim ve etkileşim söz konusudur. Toplumun bir parçası olan birey, diğer insanlarla iletişimi sayesinde hem yaşamını idame ettirmekte, hem de üyesi olduğu toplumun değerlerini ve normlarını öğrenebilmektedir.

Doğan (2009: 98) sosyal ilişkiyi, "bir ferdin ya da grubun kendi dışındaki fert ve grupların çeşitli davranış şekillerini ve beklentilerini hesaba katarak sürdürdüğü ilişkiye dayalı etkileşim" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımında, sosyal ilişkilerde davranış şekillerinin ve beklentilerin önemine vurgu yapılmaktadır. Maciver ve Page ise (1971: 10) sosyal ilişkileri bireylerin birbirlerini onaylamaları çerçevesinde değerlendirirler. Seçmenin adayla, annenin çocukla, işçinin işverenle, arkadaşın arkadaşla olan ilişkileri çeşitlilik arz eden ilişki tiplerinin bir kaçıdır. Bireylerin birbirlerinin varlığını karşılıklı olarak onaylamaları esasına dayandırıldığı zaman, bunların hepsi sosyal ilişkilerdir.

İnsanın hareket ve davranışlarını sosyal ilişki çerçevesinde ele alan Weber (2007: 49) ise sosyal ilişkiyi, tarafların bir mana etrafında karşılıklı vaziyet olarak birbirilerine göre uyarlanmış ve o manaya yönelmiş davranışlar olarak ifade eder. Bu kapsamda Weber, sosyal ilişkiyi anlamlılık ve mana çerçevesinde değerlendirmektedir ve sosyal ilişkinin içeriğinin kavga, sevgi, düşmanlık, dostluk, sadakat, alışveriş, rekabet ya da dayanışma olabileceğini kaydeder. Kaldı ki, Luong 'un da (2011:10) belirttiği üzere sosyal ilişkiler, biri diğerinin üzerine çok yönlü hareket etkisi bulunan birden çok partner arasında gerçekleşebilir. "Sosyal ortak" olarak değerlendirilen bu partnerler, deneyimlerini paylaşarak sosyal ilişkilerin tatmin edici olmasını sağlarlar.

Bireyin sosyal bir varlık olmasının bir sonucu olarak toplumun içerisinde yaşayan bireyler ya da gruplar arasında sürekli olarak bir ilişki ve etkileşim vardır. Sosyal ilişkiler süreci olarak değerlendirilen bu etkileşim süreci, Erkal'a göre (2012: 169) karşılıklı ilişkiye bağlıdır. Sosyal ilişkilerde taraflar karşılıklı

olarak birbirlerinin varlıklarını bilmekle birlikte; eylemlerinin bilincini, idrakini taşırlar, bunun farkındadırlar. Böyle olmazsa, yani taraflar karşılıklı ilişkilerinin farkında olmadıkları takdirde ne sosyal ilişki ve ne de toplum var olur (Dönmezer 1984: 157). Bu durumda iletişim süreci sosyal ilişkilerin varlığını; sosyal ilişkilerin varlığı da toplumun varlığını sağlayıcı unsur olarak değerlendirilebilir.

Sosyal ilişkiler, toplumsal yapının değişimiyle birlikte değişime uğramıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimi Tönnies, cemaat'ten (gemeinschaft) cemiyete (gesellschaft) geçiş olarak açıklamaktadır (Tönnies 2000:213-214),

Cemaat ve cemiyet kavramlarını sosyal ilişkilerin oluşumunda ideal tip olarak kurgulayan Tönnies temel çalışması Gemeinschaft-Gesellschaft'ta geçmişteki toplumlar ile girilmekte olan sanayi çağı Avrupası arasındaki temel farklılıkları, özellikle toplumsal ilişkilerdeki değişimin doğası ve kapsamını kavramaya çalışır (Slattery 2008: 59). Bu çerçevede cemaat ve cemiyet şeklinde gruplandırma sosyal ilişkilerdeki değişimin de bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Kavramsal bakımdan cemaat, cemiyetin aksine içinde 'biz' duygusunun, yüz yüze, samimi ve birincil ilişkilerin hakim olduğu bir yapıdır. Tönnies terimi, büyük ölçüde "kişisel, yakın ve sürekli" insan ilişkilerini anlatmak için kullanmıştır. Bu ilişkiler çindeki bireyler, tıpkı ailede olduğu gibi sıkıca birbirine bağlı bir gerçek dostluk grubuna katılmış olmaktadır (Çelik 2011:22).

Sennet'e göre (2010: 288) Gemeinschaft başkalarıyla dolaysız ve açık duygusal ilişkilerin yaşandığı cemaattir. Cemaat geleneksel toplumlarda var olmuştur, toplum ilişkileri ise tersine, sabit statülerden çok istikrarsız sınıfların ve işbölümünün olduğu modern topluma uygundur. Maciver ve Page ise (1971: 15) cemaati, mekân ve cemaat duygusu esaslarına göre değerlendirir ve bir cemaatin bir alanı kapladığını ve cemaat duygusunun aidiyet hissini sağladığını belirtir.

Tönnies'in bakışı çerçevesinde; her tür yakın, samimi ve özel birlikte yasama biçimi, "topluluk" (gemeinschaft) iken, "toplum" (gesellschaft) ise, bizim dışımızda olan kamusal yaşam, başlı başına bir dünyadır. Tönnies'e göre cemaatler, ırk, etnik menş ve kültür bakımından farklılaşmamış fertlerden meydana gelen ve fertler arasındaki şahsi, sıcak, samimi veya içli dışlı bağlantılar üzerine kurulmuş olan küçük, homojen ve mahrem topluluklardır. Cemiyetler ise, ırk, etnik menş, sosyo-ekonomik statü ve kültür sistemleri bakımından farklılaşmış ve heterojen topluluklardır (Topal 2004: 278).

Tönnies'e göre cemaat'in temel vasfı, insanlar arasındaki ilişkilerin "duygusal" bir temele dayanmasıdır. Geleneksel ilişki sisteminde, ilişkiler belli bir amacın gerçekleştirilmesi için değil; doğal ve kendiliğinden kurulmakta ve

devam ettirilmektedir. Cemaat'in aksine cemiyette ise ilişkiler akılcı nedenlerle kurulmakta, ilişkiler belli bir amaca yönelik ve nesnel olmaktadır (Solmaz 2011: 40). Sosyal ilişkiler rasyonel ve pragmatik bir yaklaşım çerçevesinde gerçekleşerek, bireyselleşmeye yol açmaktadır.

2. DİNİ BİR OLGU OLARAK CEMAAT

Türkiye'de "cemaat" denince, sosyolojik olarak ifade edilen yüz yüze, samimi ilişkilerin yaşandığı, bireylerin aidiyet duygusu ve ortak değerler etrafında bir araya geldiği gruplardan daha farklı bir algılama söz konusudur. Türkiye'de cemaat denince akla din temelli oluşum gelmektedir. Bu nedenle çalışmamızda kastedilen sosyolojik olarak ifade edilen "cemaat" değil, adeta bu cemaat yapısının bir bölümünü oluşturan "dini cemaat"lerdir.

Mardin'in ifadesiyle (2013: 194) "cemaat" anlaşılmasının güçlüğü nedeniyle, pozitivist sosyolojinin kuşkuyla gözlediği yaygın bir kavramdır. Cemaat, aynı inanç, aynı düşünce, öğreti ve ideoloji etrafında bir araya gelen insanların oluşturduğu zor dağılan bir topluluk (Efe 2009: 655) olarak tanımlanmaktadır. Cemaatler, dini ritüel ve referansları kullanarak; İslam'a ve Müslümanlara hizmet etmeyi amaçlayan kurumlar olarak da değerlendirilmektedir.

Bir sosyal ilişkide toplumun üyeleri birbirine karşı aidiyet hissi duyuyorlarsa ve toplumsal davranışlarını bu aidiyet hissi üzerinden bina ediyorlarsa bu sosyal ilişkiye cemaatleşme adı verilir (Kaya 2011: 67). Cemaat hayatında fedakarlık, başkası için var olma, paylaşma, yardımlaşma temel davranış kodudur. Bu bakımdandır ki cemaat tipi örgütler ve örgütlenme biçimleri, genel varoluş biçimleriyle modern devlete ait olup, bizim gibi ülkelerde sivil devlet kuruluşları (SDK'lar) gibi çalışmaktadırlar. Yani cemaatler bize özgü modern sivil kuruluşlardır. Diğer bir ifadeyle, modern demokratik sivil (medeni) alanlar açan toplumsal aktörlerdir (Aykaç ve Durgun 2014: 589),

Cemaat, günümüz Türkiye'sinde siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda etkisi tartışılan bir kavramdır. Buna rağmen akademik çalışmalarda cemaat çok fazla kendine yer bulmamıştır. Cemaat konusu, akademik çalışmalar için girilmesi ve dokunulması yasak bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu manada bu çalışma kapsamında cemaat olgusunun değerlendirilmesi ve özellikle siyasal davranışa etkisinin ortaya konulmaya çalışılması akademik çalışmalar kapsamında kayda değerdir. Kaldı ki, ülke gündeminde yaşanan gelişmeler çerçevesinde cemaatlerin oy oranı ile cemaatlerin üyelerinin siyasal davranışa etkisi tartışma konusu olduğu halde, bu konuda bugüne kadar somut ve bilimsel bir veri ortaya konulmamış olması da dikkat çekicidir. Bu yönüyle çalışma cemaatlerin bir kurum olarak üyelerinin siyasal davranışlarına etkisinin ortaya

konulması bakımından da önemlidir.

Türk toplumunun geleneksel yapısı cemaat niteliği, cemaate dayalı bir toplum özelliği taşımaktadır. Tönnies'in cemaatten cemiyete geçiş olarak ifade ettiği toplumsal değişim Cumhuriyetle birlikte Türk toplumunda da gerçekleşmeye başlamış olmakla birlikte, dönüşümün tam olarak gerçekleştiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki, dini cemaatler kentsel bir nitelik kazanarak yeni bir cemaat kültürü oluşturmaya başlamıştır. Kentlerde ortaya çıkan bu yeni cemaat yapısı kentleşmenin ortaya çıkardığı birçok sorundan bunalan bireyler için bir terapi merkezleri haline gelmiştir. Aslında postmodernleşme, modernleşmenin kurguladığı toplumsal yapıyı birçok noktada değişime uğratmıştır. Bunlardan biri de cemaatten cemiyete, cemiyetten cemaate dönüşüm sürecidir.

Modernleşme süreciyle birlikte topluluğun topluma dönüşmesiyle birlikte cemaat olgusunun yerini birey aldı. Diğer bir ifadeyle modernleşme cemaat yapısı yerine bireyselliği önemli ve değerli kılmıştır. Birey geleneksel sosyal yapılardan ve sosyal ilişkilerden sıyrılarak birey olarak öne çıkmış, Beck'in ifadesiyle bireyselleşme kurumsallaşmıştır. Touraine ise (2002: 390) bu durumu rasyonel bireysellik olarak nitelendirmiştir. Ancak, bu süreç birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bireyselleşme süreç içerisinde yalnızlık sorununa dönüştü. Yalnızlık günümüzde bireylerin yaşadığı en önemli psikolojik sorun olarak dikkat çekmektedir. Bireyler yalnızlık duygusundan kurtulabilmek amacıyla günümüz toplumlarında cemaatlere yönelmektedir. Yalnızlık duygusu yerine paylaşma, ortak hareket etme ve yardımlaşma duygusuna cemaatlerde kavuşan bireyler bu sosyal gruplarda aidiyet ve kimlik kazanmaktadır. Yine bireyselleşme, güven sorununu da doğurmuştur. Yalnız ve kimsesizlik duyguları içerisinde birey güven sorunu yaşamaktadır. "Güven" insanın temel bir gereksinimidir ve bunu sağlamak için sürekli bir yapıya ihtiyaç duymaktadır. Aile ilişkileri, akrabalık ilişkileri zayıflayan birey kendine güvenilir bir sosyal gurup olarak cemaatleri görmektedir. Cemaat yapısı da bireye, paylaşma ve yardımlaşmanın yanında güven duygusu da verdiği için, bireylerin sığındığı bir cazibe merkezi haline gelmektedir.

Bu anlamda, son tahlilde örneklem grubundaki katılımcıların bir cemaate katılma nedenleri, cemaate katılmalarında etkisi bulunan aktörler ve cemaatin siyasal davranışa etkisi Türk toplumunun cemaatlerle sosyal ilişkilerini ve bu sosyal ilişkilerin siyasal davranışa etkisini ortaya koyması bakımından önemlidir.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Konusu ve Amaçları

Sosyal ilişkilerin gereği olarak birey yaşadığı sosyal çevre ile sürekli olarak bir iletişim içerisinde. Bireylerin etkileşim içerisinde olduğu sosyal gruplardan biri de cemaatlerdir. Cemaat grupları, bireylerin yaşamının önemli bir kısmına yön vermekte, onlara belirli tutum ve davranışlarda bulunmaları noktasında yönlendirebilmektedir. Bu anlamda, tartışma konusu olan unsurlardan biri de siyasal davranıştır. Cemaatlerin, bireylerin siyasal davranışına etkisi önemli bir tartışma konusudur. Ancak, bugüne kadar bu konuda akademik bir çalışma yapılmamıştır. Çalışma, konusu itibarıyla ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışmanın amacı, cemaat üyesi bireylerin siyasal davranışında cemaat önde gelenlerinin ya da cemaat faktörünün etkisini ölçmektir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Siyasal davranış ile ilgili ülkemizde yapılan araştırmalarda, seçmenin sosyal ilişkilerinin ya da diğer bir ifade sosyal ilişki içerisinde bulunduğu grupların siyasal davranış üzerindeki olası etkileri göz ardı edilmiştir. Bu çerçevede yapılan ve siyasal davranışını etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalarda siyasi partiler, kitle iletişim araçları, aile, din vb gibi spesifik konular incelenmiştir. Günümüz Türkiye'sinde cemaatler önemli bir sosyal grubu ifade etmektedir. Bu sosyal grubun, bireylerin yaşamına, tercihlerine ve davranışlarına etkisine dair farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte, akademik bir çalışma çerçevesinde ele alınmamıştır. Bu anlamda yapılan değerlendirmeler, tecrübi bir bakış açısı ya da sosyal grupları bütüncül bir okuma çerçevesinde ileri sürülmektedir. Bu çalışma, cemaatlerin bir kurum olarak üyelerinin siyasal davranışlarına etkisinin ortaya konulması bakımından da önemlidir.

3.3. Araştırma Soruları ve Hipotezler

Siyasal davranış üzerinde farklı unsurların ve farklı etkisi olabilmektedir. Ancak, bu unsurlar içerisinde cemaat grupların ve cemaatle sosyal ilişkilerin siyasal davranışa etkisi konusunda değerlendirmeler yapılabilmesi için araştırmalara ve verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde bu tür bir çalışmanın olmaması, siyasal davranışın daha çok çevresel faktörler bağlamında değerlendirilmiş olması, konu üzerinde araştırma yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu anlamda dini cemaatlerin bireylerin siyasal tercihinin etkisini belirlemek amacıyla öncelikle araştırma soruları belirlenmiştir.

Araştırma Sorusu 1: Türk toplumunda cemaatlerin kendi üyelerinin siyasal

tercihine etkisi var mıdır?

Araştırma Sorusu 2: Cemaatlerin önde gelenleri üyelerine bir siyasal partiye oy vermeleri yönünde bir telkin ya da yönlendirmede bulunmakta mıdır?

Bu araştırma soruları doğrultusunda çalışmanın hipotezleri belirlenmiştir. Hipotez iki ya da daha fazla değişken arasındaki ilişki hakkında doğrulanabilecek ya da yanlışlanabilecek olan bir ifadedir (Şavran 2010: 104, 107). Hipotezin en temel ayırıcı kriteri ise test edilebilir nitelikte olmasıdır (Walliman 2006: 69). Bu bakımdan araştırma sorularından hareketle test edilmek üzere belirlenen hipotezler şu şekilde ifade edilebilir:

Hipotez 1: Bireylerin bir cemaate katılımı daha çok duydukları manevi ihtiyaçlar sebebiyledir.

Hipotez 2: Cemaat üyelerinin, cemaatin önde gelenlerinin siyasal tercih için yönlendirmede bulunması durumu ile siyasal tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 3: Bir cemaate mensubiyet ile yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 4: Bireylerin bir cemaate katılmalarında aile faktörü etkilidir.

Hipotez 5: Bireylerin cemaate katılımlarında etkili olan sosyal ilişki grupların ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

Hipotez 6: Siyasal tercihte dini inançların etkisi ile cemaat mensubiyet arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Hipotez 7: Cemaate mensubiyet ile oy verilen siyasal parti arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cemaat mensupları sağ siyasal yelpazedeki siyasi partileri daha fazla tercih etmektedir.

Hipotez 8: Bir cemaatle ilişki biçimi ile cemaatin bireyin siyasal davranışına etkisi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Cemaat gruplarıyla sosyal ilişkilerin siyasal davranışa etkisi yaşa göre farklılıklar göstermektedir.

3.4. Araştırmanın Evreni, Örneklemi ve Sınırlılıkları

Alan araştırması kapsamında ülkemizin genelini yansıtacak şekilde TÜİK'in istatistikî bölge sınıflandırması çerçevesinde 12 ilde yaşayan 2600 seçmene anket uygulanmıştır. Araştırma sonucuna hatalı anketlerin çıkarılması ile 2579 anket değerlendirilmeye alınmıştır. Araştırmada %95 güvenlik seviyesi içinde, kabul edilebilir hata payı + -%2'dir.

Anket uygulaması, 28/08/2002 tarih ve 2002/4720 nolu Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe girmiş olan; "ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ile bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate alınarak oluşturulan" Türkiye İstatistik Kurumu istatistiki bölge

sınıflandırmasına göre Batı Marmara, İstanbul, Doğu Marmara Ege, Batı Anadolu, Orta Anadolu, Akdeniz, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ortadoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinden en fazla seçmen sayısına sahip olan illerde gerçekleştirilmiştir.

Buna göre örneklem planımız 1. düzeydeki 12 istatistikî bölge sınıflandırması kapsamında nüfus başta olmak üzere, bölge temsiliyeti ve sosyo-demografik yapısı dikkate alınarak oluşturulmuştur. Örneğin, Akdeniz Bölgesi'nde Antalya ve Adana nüfusu en fazla olan iller olduğu halde bölgeyi temsiliyet düzeyi daha yüksek olduğundan Antalya; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Gaziantep ve Diyarbakır nüfusu en fazla olan iller olduğu halde bölgeyi temsiliyet düzeyi daha yüksek olduğundan Diyarbakır seçilmiştir.

Bu çerçevede araştırmanın örneklemi oluşturulan bu iller sırasıyla; İstanbul, Tekirdağ, İzmir, Bursa, Ankara, Antalya, Kayseri, Samsun, Trabzon, Erzurum, Malatya ve Diyarbakır'dır.

İstatistiki bölgelerin ve bölgeler içerisinde illerin seçimi TÜİK'in Düzey 1 istatistiki sınıflandırmasına göre yapılmış ve bu sınıflandırma içerisinde bölgeyi temsiliyet düzeyine özen gösterilmiştir. Bu nedenle bazı bölgelerde birden çok ilin örneklem içerisinde yer aldığını söylemekte yarar görmekteyiz.

Araştırmanın örneklemini her ne kadar 2579 katılımcıyı içermekte ise de, bu katılımcılardan sadece 101'i bir cemaate mensubiyet duyduğunu ifade ettiği için cemaat algısı, cemaate katılımında etkili olan gruplar ile cemaat ve siyaset ilişkisine ilişkin sorularda sadece bu örneklem grubunun verdiği cevaplar değerlendirmeye alınmıştır.

3.5. Bilgi Toplama Araçları

Bu çalışmada, nicel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Nicel veri elde etme aşamasında tarama araştırmasına bağlı kalınarak anket tekniği uygulanmıştır. Bu bağlamda araştırma hipotezlerinin oluşturulmasının ardından anket soruları hazırlanmıştır. Anket formu ana 12 sorudan oluşmaktadır. Bu sorulardan sadece iki tanesi açık uçlu sorudur, anketin diğer soruları kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır.

3.6. Uygulama

Anket uygulamasından elde edilen veriler, SPSS paket programına aktarılarak basit frekans ve yüzde dağılımlarını içeren tablolar halinde sunulmuştur. Ayrıca, bazı değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyini göstermek amacıyla Ki Kare bağımsızlık testi (chi-square test of independence), T testi (One-Sample T Test), değişkenler arasında etkileşim düzeyini

belirlemeyebilmek amacıyla tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır.

4. BULGULAR VE YORUMLAR

4.1. Sosyo-Demografik Özellikler

Tablo 1. Cinsiyete Göre Dağılım

	F	%
Kadın	1265	49,1
Erkek	1314	50,9
Toplam	2579	100,0

Örneklem Grubu içerisinde cinsiyet dağılımını gösteren Tablo 1'e göre katılımcıların %49.1'i kadın, %50.9'u erkektir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2013 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre ülkemizde nüfusun %49.8'i kadın, %50.2'si erkektir (TÜİK, 2014). Bu bağlamda alan araştırmasında kadın ve erkek cinsiyeti oldukça yüksek düzeyde temsil imkânı bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2. Yaşa Göre Dağılım

	F	%
18-25	549	21,3
26-35	676	26,2
36-45	543	21,1
46-55	412	16,0
56-65	271	10,5
66 VE ÜSTÜ	128	5,0
Toplam	2579	100,0

Örneklemin yaş dağılımını gösteren Tablo 2'ye göre katılımcıların yaklaşık olarak %68'inin 18-45 yaş aralığında olduğu, genç ve genç orta yaş grubunu temsil ettikleri görülmektedir. Bunun yanında orta yaş ve yaşlı gruplarının da araştırma kapsamında temsil edildiği görülmektedir. Yaş dağılımını gösteren Tablo 2, TÜİK'in nüfus sayım sonuçları ile paralellik göstermektedir. TÜİK'in nüfus sayım sonuçlarında da ülkemizde nüfus dağılımı genç, genç orta ve orta yaş düzeylerinde ağırlıklı olarak bir yığılma göstermektedir.

Tablo 3. *Eğitim Durumuna Göre Dağılım*

	F	%
Okur yazar değil	44	1,7
Okur yazar	49	1,9
İlkokul	786	30,5
Ortaokul/İlköğretim	438	17,0
Lise veya dengi okul	829	32,1
Üniversite	399	15,5
Lisansüstü (master-doktora)	31	1,2
Cevap yok	3	,1
Toplam	2579	100,0

Örneklem grubunun önemli bir kısmının yaklaşık olarak %79'unun İlkokul ile Lise düzeyinde eğitim aldığı, Üniversite ve Lisansüstü eğitim alan katılımcıların oranının ise yaklaşık olarak %17 olduğu Tablo 3'te görülmektedir. Bu tablo, Türk toplumunun eğitim durumunu yansıtmaktadır. Türk toplumu, ekonomik, toplumsal ve eğitim sisteminden kaynaklanan çeşitli nedenlerden dolayı uzun bir süre eğitim hizmeti almaktan mahrum ya da uzak kalmıştır. Ancak, son yıllarda yapılan çeşitli düzenlemeler ve yürütülen kampanyalarla sadece erkekler değil kızlar da ilkokul ve sonrasında eğitim almaya başlamış yine bununla birlikte yaşanan toplumsal değişimin etkisiyle genç kuşak Ön Lisans ve Lisans düzeyinde üniversite eğitimi almaya başlamıştır. Bu gelişmeler, Türk toplumunun eğitim seviyesini yükseltmiştir.

Tablo 4. *Yaşanan Yerleşim Birimine Göre Dağılım*

	F	%
İl merkezi	532	20,6
İlçe merkezi	2031	78,8
Belde	7	,3
Köy	6	,2
Cevap yok	3	,1
Toplam	2579	100,0

Örneklem grubunun %20.6'sı il merkezinde yaşadığını ifade ederken, %78.8'i

ilçe merkezinde, %0.5'i ise belde ve köy de yaşadığını belirtmiştir. Bu çalışma Türkiye'nin 12 büyükşehir statüsündeki yerleşim yerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle il merkezinde dahi büyükşehire bağlı olarak ilçe yerleşim birimleri olduğundan dolayı ilçede yaşayanların oranı daha yüksek olarak görülmektedir.

4.2. Yakın Çevre ya da Arkadaşların Dini Cemaatlerle İlişkisi Olma Durumu

Dini cemaatler toplumsal yapımız içerisinde önemli bir yeri olan sosyal gruplardır. Tarihin her döneminde toplumsal yapımız içerisinde dini cemaatler önemli bir yere sahip olmakla birlikte süreç içerisinde nitelikleri ve işlevlerinde bazı değişimler de olmuştur. Ancak, değişen yapı ve işlevlerine rağmen toplumsal yapımız içerisinde cemaatler fonksiyonlarını devam ettirmektedirler.

Tablo 5. *Yakın Çevre ya da Arkadaşların Dini Cemaatlerle İlişkisi Olma Durumu*

	F	%
Evet	759	29,4
Hayır	1621	62,9
Fikrim yok	180	7,0
Cevap yok	19	,7
Toplam	2579	100,0

Cemaat kavramı sosyoloji literatüründe birincil ilişkilerin hakim olduğu ve her türlü sosyalleşme sürecini ifade eden bir olgudur. Cemaat, dinsel veya dinsel olmayan sosyal ilişki biçimini ifade etmekle birlikte ülkemizde daha çok dinsel yönüyle algılanmaktadır. Bu yönüyle aslında cemaat konusu ve cemaate ilişkin yaklaşımlar bir tabu, dokunulmasında sakınca görülen bir alan olarak görülmektedir. Bireyler, çoğu zaman bir cemaatin üyesi olduğunu gizleyebilmekte, adeta gizli ve gizemli bir sosyal ilişkiler grubu olarak değerlendirilmektedir.

Katılımcıların yakın çevre ya da arkadaşlarının dini cemaatlerle ilişkisi olma durumunun sorgulandığı Tablo 5'te katılımcıların %24'ü yakın çevresinden ya da arkadaşlarından dini cemaatlerle ilişkisi bulunan bireylerin olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcıların %62.9'u ise yakın çevresinden ve arkadaşlarından kimsenin dini cemaatlerle ilişkisi olmadığını belirtmişlerdir. Bu veri, katılımcıların kendi yakın çevresiyle ilgilidir. Aynı zamanda, araştırma kapsamında katılımcılara dini cemaatlerle ilişki biçimi de sorgulanmıştır. Katılımcıların kendilerinin dini cemaatlerle ilişkileri sorgulandığında tablo değişmektedir. Bu değişim gerçekler ile algılanan arasındaki farkın da bir

yansıması olarak görülebilir.

4.3. Katılımcıların Dini Cemaatlerle İlişkisi

Dini cemaatlerle ilişkinin farklı boyutları bulunmaktadır. Bu çerçevede bir cemaatin mensubu ya da üyesi olunabileceği gibi sempaticisi olmak da mümkündür. Günümüzde cemaatlerin nicelikleri ve toplumsal yapı içerisinde güçleri tartışma konusudur. Bu anlamda Türk toplumunda dini cemaatlerin niceliğine ilişkin aşağıdaki tablo ışık tutabilecek bir veriyi taşımaktadır.

Tablo 6. *Katılımcıların Dini Cemaatlerle İlişkisi*

	F	%
Bir cemaate mensubum	101	3,9
Bir cemaate sempaticim var	87	3,4
Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	2340	90,7
Cevap yok	51	2,0
Toplam	2579	100,0

Örneklem grubunun %3.9'u bir cemaate mensup olduğunu ifade ederken, bir cemaate sempaticim var diyen katılımcıların oranı ise %3.4 olarak görülmektedir. Katılımcılardan %90.7'si ise hiçbir cemaatle ilişkisi olmadığını belirtmiştir. Tablo 6'da katılımcılardan %24'ü yakın çevresinden insanların dini cemaatlerle ilişkisi olduğunu ifade ettiği halde, katılımcıların kendilerinden sadece %3.9'u bir cemaate mensup olduğunu açıkça belirtmektedir.

Cemaat konusu Türkiye'de her zaman bir tabu olarak görüldüğü gibi gizli ve saklı kalması gereken bir olgu olarak da görülmektedir. Bir cemaate mensup olanlar dahi bu mensubiyetinin bilinmesi arzu etmezler. Bu anlamda bir de alan araştırmasının yapıldığı süreçte cemaatlere ilişkin çeşitli tartışmalar da eklenince bireyler kendilerinin bir cemaatle olan ilişkilerini gizlemek durumunda kalmış olabilirler.

ANDY-AR Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2011 yılında yapılan "Türk Toplumunda Cemaat Algısı Araştırması"na göre "herhangi bir cemaate mensup" olanların oranı %6.8'dir (Andy-ar, 2011: 80). 2011 yılı siyasal konjonktürün bir sonucu olarak cemaat mensubu olmanın bir takım ayrıcalıklarının olduğunu bir yıl iken; 2013 yılı bunun tam tersi olarak yine güncel siyasal gelişmelerin neticesinde cemaat mensubu olmanın bir takım risk ve güvensizlik doğurduğu bir yıldır.

Yine, cemaatlere yönelik hoşgörü ve hizmet temelli algılamaların yerini, organizasyonel bir yapı algılamaların aldığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu yaşanan

gelişmeler bireylerin cemaat mensubiyetini ortadan kaldırmış olabileceği gibi, cemaat mensubiyetlerini gizlemelerine de neden olmuş olabilir.

Tablo 7. Yerleşim Yeri İle Herhangi Bir Dini Cemaatle İlişki Durumu

		Herhangi Bir Dini Cemaatle İlişki Durumu				Toplam
		Bir cemaate mensubum	Bir cemaate sempati var	Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	Cevap yok	
Yerleşim Yeri	İl merkezi	29	16	481	6	532
	%	5,5	3,0	90,4	1,1	100,0
İlçe merkezi		70	70	1846	45	2031
	%	3,4	3,4	90,9	2,2	100,0
Belde		0	1	6	0	7
	%	,0	14,3	85,7	,0	100,0
Köy		2	0	4	0	6
	%	33,3	,0	66,7	,0	100,0
Cevap yok		0	0	3	0	3
	%	,0	,0	100,0	,0	100,0
Toplam		101	87	2340	51	2579
	%	3,9	3,4	90,7	2,0	100,0

$\chi^2= 24.296$ $df=12$ $p= .0019 <0.05$

Yerleşim yeri ile bir dini cemaatle ilişki durumunu gösteren Tablo 7'ye göre kent ve kır ayrımı bakımından bir takım farklılıklar bulunmaktadır. İl merkezinde yaşayan katılımcılar daha düşük oranda bir cemaate mensup olduğunu ifade ederken, ilçe merkezi ve köylerde yaşayanlar daha yüksek oranda bir cemaate mensup olduklarını belirtmektedirler. Dini cemaatler sosyal ilişkilerin birincil düzeyde gerçekleştiği küçük yerleşim birimlerinde daha rahat bir şekilde mensup kazanabilirken, kent merkezlerinde bu durum biraz daha zor gerçekleşmektedir. Bu durum Hipotez 3'te belirtilen bir cemaate mensubiyet ile yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ifadesini doğrulamaktadır.

Cinsiyet değişkeni bakımından bir değerlendirme yapıldığında herhangi bir farklılık görülmemektedir. Kadın ve erkek katılımcılar benzer oranlarda cemaate mensup olduklarını ifade etmektedirler. Benzer bir durumu yaş değişkeni bağlamında da görmek mümkündür. Her yaş grubundan katılımcıların dini bir cemaate mensup olduklarını görebilmek mümkündür. Yine benzer bir değerlendirme öğrenim durumu için de geçerlidir.

4.4. Cemaate Katılma Nedeni

Cemaatler, bireyin bir takım toplumsal ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan sosyal gruplardır. Bu ihtiyaçlar manevi olduğu gibi sosyal ve psikolojik özellikler

de sergilemektedir. Bu ihtiyaçların niteliği bireylerin cemaate katılma nedenlerini oluşturmaktadır.

Tablo 8. Cemaate Katılma Nedeni

	F	%
Manevi ihtiyaç hissettiğim için	56	55,4
Cemaatteki yardımlaşma duygusu sebebiyle	16	15,8
Cemaatteki paylaşma duygusu sebebiyle	9	8,9
Cemaat üyelerinin birliktelik duygusu sebebiyle	8	7,9
Yalnızlık hissettiğim için	4	4,0
Cevap yok	3	3,0
Fikrim yok	1	1,0
Eğitim için	1	1,0
Arkadaşlarım olduğu için	1	1,0
Kuran dinlemek, sohbet dinlemek	1	1,0
Bilgilenmek/ sosyal aktivite	1	1,0
Toplam	101	100,0

Modernleşme sürecinin bir sonucu olarak cemaat yapısının ortadan kalkacağı, bireyselleşmenin hakim olduğu toplum tipinin yaygın olacağı düşünülmüştür. Ancak, süreç başlangıçta bu düşüncüyü haklı çıkarsa bile modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı sorunlarla baş edemeyen, bireyselleşen bireyler bir arayış içerisinde girmişlerdir. İşte bu süreçte bir dönüşüme uğrayarak kentsel mekânlarda yeni yüzüyle ortaya çıkan cemaatler bireylerin sığınağı haline gelmektedirler. Katılımcıların cemaate katılma nedenlerine ilişkin verilerin yer aldığı Tablo 8’de katılımcıların %55,4’ü manevi ihtiyaç hissettiği için bir cemaate katıldığını ifade etmektedir. Bireyler manevi bir arayış ya da manevi bir ihtiyaç hissettiğinde cemaatlere katılarak bu ihtiyaçlarını giderme yoluna gitmişlerdir. Bu veriler Türkiye’de cemaatlerin dini temeller üzerine kurulduğunu da açık bir şekilde göstermektedir. Bununla birlikte paylaşma ve yardımlaşma duygusu ile yalnızlıktan kurtulmak isteyenler de yine cemaatlere katılarak, bu konularda sosyal bir grup içerisinde yer almayı arzu etmişlerdir. Modernleşmenin darboğazı içerisinde yardımlaşma, paylaşma, birlikte olma bireyin gündelik yaşamda sığınacağı bir liman olarak cemaatleri görmesine sebep olmuştur. Cemaatin sosyal ilişkiler yapısı içerisinde hoşgörü ve samimiyet odaklı arkadaşlık ilişkileri, yardımlaşma ve paylaşma duygusunun hakimiyeti bu sosyal grubu bir cazibe merkezi haline getirmiştir.

Hipotez 1 'de de belirtildiği gibi bireyler bir cemaate katılma nedenleri arasında manevi ihtiyaç istediği diğer faktörlerden daha fazla öne çıkmaktadır.

4.5. Cemaate Katılmada Etkili Olan Sosyal Grup

Cemaatler bir sosyal grup olduğuna göre bu gruplara katılımı sağlayan bir başka sosyal grup üyeleri vardır. Bu anlamda, bireylerin diğer gruplarla yeni sosyal ilişkiler sağlamasına imkan tanıyan sosyal gruplar, bireyin sosyalleşme ve siyasal sosyalleşme sürecini etkilemektedirler.

Tablo 9. Cemaate Katılmada Etkili Olan Sosyal Grup

	F	%
Ailem	34	33,7
Arkadaşlarım	28	27,7
Komşularım	10	9,9
Kendi isteğimle	10	9,9
Cevap yok	9	8,9
Akrabalarım	8	7,9
Hatırlamıyorum	2	2,0
Toplam	101	100,0

Aile ve arkadaş çevresi sosyalleşme sürecinin temel araçları olarak bireyin yaşamının her evresinde etkili olabilmektedir. Aile ve arkadaş çevresi bireyin sosyalleşmesini sağlayarak yeni sosyal gruplara katılmasını ve bu sosyal gruplarla oryantasyonunu da sağlayabilmektedir. Katılımcıların cemaate katılmalarında etkili olan grubun dağılımının yer aldığı Tablo 9'da da görüldüğü üzere bir cemaate katılmada aile (%37.7) ve arkadaşlar (%27.7) en fazla etkisi olan sosyal gruptur. Bunların yanında komşular (%9.9), akrabalar (%7.9) cemaate katılmada etkili olan diğer sosyal gruplardır. Bu veriler çerçevesinde birincil sosyal ilişki gruplarının yeni sosyal ilişkiler ağına katılmada etkili olduğu söylenebilir. Hipotez 4'de belirtildiği gibi bireylerin bir cemaate katılmalarında aile faktörü etkilidir.

Tablo 10. Cinsiyete Göre Cemaate Katılmada En Çok Etkili Olan Sosyal Grup

		Cemaate Katılmada En Çok Etkili Olan Sosyal Grup							
		Ailem	Akrabalar	Arkadaşlar	Komşular	Hatırla mıyor	Cevap yok	Kendi isteğimle	Toplam
Cinsiyet	Kadın	19	3	9	10	1	4	5	51
	%	37,3	5,9	17,6	19,6	2,0	7,8	9,8	100,0
Erkek		15	5	19	0	1	5	5	50
	%	30,0	10,0	38,0	,0	2,0	10,0	10,0	100,0
Toplam		34	8	28	10	2	9	10	101
	%	33,7	7,9	27,7	9,9	2,0	8,9	9,9	100,0

$$\chi^2 = 14.645 \text{ df}=6 \text{ p} = .0023 < 0.05$$

Cinsiyet değişkeninin göre katılımcılarına bir cemaate katılmalarında etkili sosyal gruplar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 10'da da görüldüğü üzere kadın katılımcılar daha yüksek oranda aile ve komşuların etkisi ile bir cemaate katıldığını ifade ederken, erkek katılımcıların daha fazla oranda arkadaşlar, aile ve akrabaların etkisi ile bir cemaate katıldıkları görülmektedir. Hipotez 5'te de dile getirildiği üzere, bireylerin cemaate katılımlarında etkili olan sosyal ilişki grupların ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır

4.6. Siyasal Seçim Dönemlerinde Cemaatin Önde Gelenlerinin Siyasal Tercih İçin Yönlendirme Durumu

Cemaat yapısının bir gereği olarak üyelerine bir takım yönlendirmelerde bulunduğunu söyleyebiliriz. Genellikle bireyleri manevi bir perspektif çerçevesinde yönlendiren cemaatlerin, siyasete ve seçim süreçlerine etkileri bir süredir önemli bir tartışma konusudur. Cemaatlerin büyümesi neticesinde siyasal sistem içerisinde yer alma, siyasal iktidara bir oranda ortak olma gibi düşüncelerin bulunması durumunda üyelerini de bu yönde kanalize etmeleri beklenir. Bazı hallerde bu yönlendirme doğrudan sözcüklerle ifade etme yönünde, bazı hallerde cemaatin önde gelenlerinden birinin simgesel olarak bir siyasi partide görev alması şeklinde olabilir. Ancak, çalışmamız kapsamında cemaatin önde gelenlerinin sözcüklerle yönlendirme durumu esas alınmıştır.

Tablo 11. *Siyasal Seçim Dönemlerinde Cemaatin Önde Gelenlerinin Siyasal Tercih İçin Yönlendirme Durumu*

	F	%
Evet	23	22,8
Hayır	72	71,3
Fikrim yok	1	1,0
Cevap yok	5	5,0
Toplam	101	100,0

Tablo 11, katılımcıların siyasal seçim dönemlerinde cemaatin önde gelenlerinin siyasal tercih için yönlendirme durumunu ortaya koymaktadır. Dini cemaatler her ne kadar dinsel sosyal ilişki grupları olmasına rağmen siyasal yapı ve siyasal sistemle ilgili olarak da seçim süreçlerinde bir takım tasarruflarda bulunmaktadır. Dini cemaatler doğrudan üyelerini aktif siyasette görevlendirerek ya da dolaylı olarak siyasal sistem içerisinde etkin bir ol oynamanın gayretindedirler.

Bunun bir sonucu olarak da üyelerini siyasal davranış noktasında yönlendirebilmektedirler: Bir cemaate mensup katılımcıların yaklaşık olarak %23'ü siyasal tercih için cemaatin önde gelenleri tarafından yönlendirildiğini ifade ederken, yaklaşık olarak %71'i ise kendilerine yönlendirme yapılmadığını belirtmektedirler. Din temelli sosyal bir grup için üyelerinin neredeyse dörtte birinin siyasal tercih için kendilerine yönlendirme yapıldığını ifade etmesi dikkat çekicidir. Yönlendirme yapılmasının yanında cemaat mensuplarının bu yönlendirmeye nasıl cevap verdikleri de önemlidir.

4.7. Cemaat Üyelerinden Birinin İsteği ya da Önerisi Üzerine Bir Parti ya da Adaya Oy Verme Durumu

Cemaatin önde gelenleri ya da cemaat mensupları siyasal seçim süreçlerinde üyelerini bir siyasi parti ya da adaya oy vermesi konusunda yönlendirebilir veya bu konuda öneride bulunabilirler. Günümüzde işte bu çerçevede bu istek ya da önerisi olması durumunda cemaat üyelerinin nasıl davranış sergileyecekleri konusu tartışılmaktadır. Cemaat yapısı üyelerinin bir bütün olarak cemaatin önde gelenlerinin isteği yönünde oy kullandığı bir yapı mıdır? Yoksa bu istekleri ve önerileri dikkate alanlar olduğu gibi bunları dikkate almayanların da olduğu bir yapı mıdır? Bu soruların cevabını vermesi bakımından aşağıdaki tablo dikkate değer görülmektedir.

Tablo 12. *Cemaat Üyelerinden Birinin İsteği ya da Önerisi Üzerine Bir Parti ya da Adaya Oy Verme Durumu*

	F	%
Evet	12	11,9
Hayır	85	84,2
Cevap yok	4	4,0
Toplam	101	100,0

Örneklem grubundan bir cemaate mensup olduğunu ifade eden katılımcıların cemaat üyelerinin birinin isteği üzerine bir parti ya da adaya oy verme durumunu gösteren Tablo 12 oldukça dikkat çekicidir. Tabloda yer alan verilere göre cemaat üyelerinin birinin isteği üzerine bir parti ya da adaya oy veren katılımcıların oranı %11.9'dur. Bunun karşısı olarak oy vermeyenlerin diyenlerin oranı ise %84.2 olarak görülmektedir. Bir önceki tablo (Tablo 11) ile bu tablo birlikte değerlendirildiğinde herhangi bir yönlendirme ile karşılaşan cemaat mensuplarının yarısı bu çerçevede bir siyasal davranış ortaya koymaktadır şeklinde bir yorum yapabilmek mümkündür. Yani diğer bir ifade ile cemaatler, mensuplarını bir parti ya da aday lehinde yönlendirdiklerinde üyelerinin yarısı bu yönde bir siyasal davranış sergilemektedirler. Cemaatlerin önde gelenlerinin mensuplarını bir siyasi partiye oy vermeleri yönünde telkin ya da yönlendirmede bulduklarına ilişkin tartışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir. Aslında bu tartışmaların geçmişi partili siyasi hayatın başlangıcına kadar gitmektedir. Mardin'in de ifade ettiği üzere (2013: 221) dinin saf siyasi, manipülatif, merkezden yönlendirilen boyutlarının siyasi tercihi etkilemek için bir ideoloji olarak kullanılması, Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinin ardından, 1940'ların sonlarında ortaya çıktı. Her ne kadar bu ifadesinde Mardin, dini bir ideolojiye atıf yapmakla birlikte kastettiği şey hem dini söylem ve uygulamalar hem de cemaatlerin (Süleymancılar, Nakşibendi vb.) yönlendirmeleridir.

Tablo 13. Yaşa Göre, Cemaat Üyelerinden Birinin İsteği Üzerine Bir Parti Ya Da Adaya Oy Verme Durumu (Anova Testi)

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanı n Karesi	F	Sig.
Gruplar Arasında	41,393	2	20,696	,114	,893
Gruplar Dahilinde	17822,370	98	181,861		
Toplam	17863,762	100			

Oy verme davranışı üzerinde cemaat üyelerinin olası etkisi ile katılımcıların yaşı arasında ise anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir (F=.114, sd= 98, p= .893). Benzer şekilde deneklerin yaşı ile oy verme davranışı üzerinde üyesi olduğu sivil toplum kuruluşu üyelerinin etkisi arasında da anlamlı farklılıklar bulunamamıştır (F=.138, sd= 247, p= .937). Buna göre, cemaat gruplarıyla sosyal ilişkilerin siyasal davranışa etkisi yaşa göre farklılıklar göstermektedir.

Tablo 14. Cemaatin Önde Gelenlerinin Siyasal Tercih İçin Yönlendirmede Bulunması Durumuna Göre Bir Parti ya da Adaya Oy Verme Durumu

		Evet	Hayır	Cevap yok	Toplam	
Siyasal seçim dönemlerinde cemaatin önde gelenleri	Evet	12	11	0	23	
	%	52,2	47,8	,0	100,0	
siyasal tercih yönlendirmede bulunma	Hayır	0	72	0	72	
	%	,0	100,0	,0	100,0	
Toplam	Fikrim yok	0	0	1	1	
	%	,0	,0	100,0	100,0	
	Cevap yok	0	2	3	5	
	%	,0	40,0	60,0	100,0	
Toplam		12	85	4	101	
		%	11,9	84,2	4,0	100,0

$\chi^2= 1.2527$ df=6 p= .0.000 <0.05

Tablo 14'e göre cemaat üyelerinin siyasal tercih için yönlendirme durumu ile cemaat üyelerinden birinin isteği ya da önerisi üzerine bir parti ya da adaya oy verme durumu arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Siyasal seçim dönemlerinde cemaatin önde gelenleri tarafından siyasal tercih için yönlendirme yapıldığını ifade eden katılımcıların %52.2'si cemaat üyelerinden birinin isteği ya da önerisi üzerine bir parti ya da adaya oy verdiğini ifade etmektedir. Böylesi bir yönlendirme yapılmadığı durumda ise herhangi bir parti ya da adaya oy verilmediği görülmektedir. Hipotez 2'de de belirtildiği gibi, cemaat üyelerinin, cemaatin önde gelenlerinin siyasal tercih için yönlendirmede bulunması durumu

ile siyasal tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 15. *Siyasi Parti Üyeliğine Göre Herhangi Bir Dini Cemaatle İlişki Durumu*

		Herhangi Bir Dini Cemaatle İlişki Durumu					
		Bir cemaate mensubum	Bir cemaate sempatiim var	Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	Cevap yok	Toplam	
Siyasi Parti Üyeliği	Evet	17	15	254	4	290	
	%	5,9	5,2	87,6	1,4	100,0	
	Hayır	76	68	2047	46	2237	
	%	3,4	3,0	91,5	2,1	100,0	
	Eskiden üyeydim	8	4	25	0	37	
%	21,6	10,8	67,6	,0	100,0		
	Cevap yok	0	0	14	1	15	
%	,0	,0	93,3	6,7	100,0		
Toplam		101	87	2340	51	2579	
%		3,9	3,4	90,7	2,0	100,0	

$\chi^2= 50.297$ $df=9$ $p= .0.000 <0.05$

Bireyler gündelik yaşamlarında birden çok sosyal grubun üyesi olabilmektedirler. Yani bir birey hem bir siyasal partinin üyesi olabilir hem de bir cemaatin üyesi olabilir. Din ve siyaset kavramları genelde birbirine uzak olgular olduğu halde günümüzde cemaatlerin siyasal sistem içerisinde etkin rol oynamak istemeleri üyelerinin siyasal partilerle sosyal ilişki içerisinde bulunmalarına olanak sağlamaktadır. Tablo 15, Siyasal parti üyeliği ile cemaatle ilişki biçimini ortaya koymaktadır. Buna göre bir siyasal partiye üye olan bireylerin %3.9'u, eskiden siyasal parti üyesiydim diyen katılımcıların %21.6'sı bir cemaate mensup olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 16. Dini Cemaatle İlişki Biçime Göre Oy Verme Kararında Dini İnançların Etkilidir Yargısına Katılım Düzeyi

		Dini Cemaatle İlişki Biçime Göre Oy Verme Kararında Dini İnançların Etkilidir							
		Kesinlikle Katıl muyorum	Katıl muyorum	Ne katılı yorum, ne katıl muyorum	Katılı yorum	Kesinlikle Katılı yorum	Fikrim yok	Cevap yok	Toplam
Dini Cemaatle İlişki Biçimi	Bir cemaate mensubum	7	8	11	46	27	0	0	99
	%	7,1	8,1	11,1	46,5	27,3	,0	,0	100,0
Bir cemaate sempatisi var	Bir cemaate sempatisi var	15	17	3	36	15	0	1	87
	%	17,2	19,5	3,4	41,4	17,2	,0	1,1	100,0
Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	707	619	179	512	228	19	33	2297
	%	30,8	26,9	7,8	22,3	9,9	,8	1,4	100,0
Cevap yok	Cevap yok	24	14	3	4	2	1	2	50
	%	48,0	28,0	6,0	8,0	4,0	2,0	4,0	100,0
Toplam		753	658	196	598	272	20	36	2533
	%	29,7	26,0	7,7	23,6	10,7	,8	1,4	100,0

$$\chi^2= 1,251 \text{ df}=18 \text{ p}= 0,000 <0,05$$

Tablo 16, katılımcıların bir cemaatle ilişki biçimi ile “oy verme kararında dini inançların etkilidir” yargısına katılım düzeyi arasında farklılıkların bulunduğunu göstermektedir. Bu verilere göre, bir cemaate mensup olan katılımcıların %73.8’inde dini inançların siyasal davranışta etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durum bir cemaate sempatisi olanlarda ise %58.6 oranında kendisini göstermektedir. Hiçbir cemaatle ilişkisi olmadığını belirten katılımcılar ise %57.7 oranında siyasal davranışında dini inançlarının etkisinin bulunmadığını belirtmektedirler. Bu anlamda, siyasal tercihte dini inançların etkisi ile cemaat mensubiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğunun ifade edildiği Hipotez 6 doğrulanmıştır.

Bu veriler çerçevesinde, cemaat mensupları içerisinde buldukları sosyal grup dolayısıyla olaylara dini hassasiyetler bağlamında bakma güdüsü ya da telkini kazandıklarından siyasal seçim süreçlerinde de bu anlayış ile hareket etmektedirler. Çünkü, içerisinde buldukları grubun karakteristik özelliği sadece ibadetlerin değil gündelik yaşama dair her şeyin de dini inanç çerçevesinde yorumlanması ve değerlendirilmesi gerektiğinden siyasal tercihlerinde de böylesi bir değerlendirmeye gitmektedirler.

Tablo 17. Dini Bir Cemaatle İlişki Durumuna Göre Siyasal Tercih

		Siyasal Tercih							Toplam
		AK Parti	CHP	MHP	BDP Destekli Bağımsız	Diğer	Oy vermedim	Cevap yok	
Dini Cemaatle İlişki Durumu	Bir cemaate mensubum	61 % 60,4	0 ,0	7 6,9	3 3,0	6 5,9	14 13,9	10 9,9	101 100,0
	Bir cemaate sempati var	52 % 59,8	5 5,7	9 10,3	3 3,4	0 ,0	10 11,5	8 9,2	87 100,0
	Hiçbir cemaatle ilişkim yoktur	746 % 31,9	475 20,3	184 7,9	125 5,3	46 2,0	312 13,3	452 19,3	2340 100,0
	Cevap yok	16 % 31,4	6 11,8	4 7,8	0 ,0	1 2,0	8 15,7	16 31,4	51 100,0
Toplam		875 % 33,9	486 18,8	204 7,9	131 5,1	53 2,1	344 13,3	486 18,8	2579 100,0

$\chi^2= 99,799$ $df=18$ $p= .0.000 <0.05$

Dini bir cemaatle ilişki biçimi ile siyasal tercih arasında farklılıklar bulunmaktadır. Tablo 17'ye göre bir cemaate mensup olduğunu ifade eden katılımcıların %60.4'ü Ak Parti'ye oy verdiğini ifade etmektedir. Dini cemaat mensuplarının ikinci tercihinin ise MHP olduğu görülmektedir.

Benzer bir durum cemaate sempati duyanlar arasında da söz konusudur. Bir cemaate sempati duyanların %59.8'i Ak Parti'ye, %10.3'ü ise MHP'ye oy verdiğini ifade etmektedirler. Bu anlamda cemaat üyeleri ile cemaat sempati duyanlarının benzer saik ve benzer duyarlılıklar doğrultusunda siyasal bir davranış ortaya koydukları söylenebilir. Hipotez 7'de de ifade edildiği üzere Cemaate mensubiyet ile oy verilen siyasal parti arasında anlamlı bir ilişki vardır. Cemaat mensupları sağ siyasal yelpazedeki siyasi partileri daha fazla tercih etmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Cemaatler birincil sosyal ilişkilerin hâkim olduğu ve postmodernleşme süreciyle adeta nitelik ve boyut değiştiren sosyal gruplardır. Cemaatlerle sosyal ilişkiler, bireyin bir takım ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak amacıyla gerçekleşmektedir. Cemaatler sosyal ilişkiler de bu yönüyle arkadaş ve akraba gibi sosyal ilişki gruplarından ayrılmaktadır.

Cemaatlerle sosyal ilişkiler bir amaç ve hedef için ortak bir yapı içerisinde hareket etmek felsefesinde gerçekleşmektedir. Bu amaç ve hedefler dini cemaatler için manevi ihtiyaçların karşılanması, yardımlaşma ve paylaşma duygusunun

yaşanması gibi saikler olabilmektedir. Bu nedenle dini cemaatler özellikle bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılayan, yardımlaşma ve paylaşma duygusunun yaşandığı ve yalnızlıktan kurtuluş olarak görülen sosyal ilişki gruplarıdır.

Türk toplumunda bir cemaat gerçeğinden söz etmekle birlikte son tahlilde araştırma bulgularına göre bir cemaate mensup olduğunu ifade edenlerin oranı (%3.9) oldukça düşük düzeydedir. Aile ve arkadaş çevresi birçok konuda olduğu gibi bir dini cemaate katılma noktasında da önemli referans kaynakları arasında yer almaktadır. Bu çerçevede aile ve arkadaş gruplarının yeni sosyal ilişkiler ağlarına bireyin katılımını sağlayan referans sosyal ilişkiler ağları olarak da değerlendirebilmemiz mümkündür.

Dini cemaatler ağırlıklı olarak manevi ve sosyal niteliği bulunan sosyal gruplar olmasına rağmen son dönemlerde siyasal niteliklerini daha fazla gösterdikleri ve siyasi konular çerçevesinde tartışma konusu olduklarını görmekteyiz. Dini cemaatler çeşitli vesilelerle siyasal sistem içerisinde yer almaya çalışmaktadırlar.

Bu anlamda siyasal sistem içerisinde etkili bir aktör olmaya çalışan dini cemaatler, kendi mensuplarının siyasal davranışlarını da etkilemeye çalışmaktadırlar. Bu etkileme doğrudan kamuoyuna yönelik bir parti ya da aday lehine basın açıklaması ile olabileceği gibi kendi içlerindeki iletişim ağları aracılığıyla da olabilmektedir.

Araştırmaya katılanların %24'ü yakın çevresinden ya da arkadaşlarından dini cemaatlerle ilişkisi bulunan bireylerin olduğunu ifade ettiği halde, sadece %3.9'u bir cemaate mensup olduğunu dile getirmektedir. Araştırma kapsamında bir cemaate sempatic var diyen katılımcıların oranı ise %3.4 olarak görülmektedir. Yerleşim yeri bakımından değerlendirdiğimizde il merkezinde yaşayan katılımcılar daha düşük oranda bir cemaate mensup olduğunu ifade ederken, ilçe merkezi ve köylerde yaşayanlar daha yüksek oranda bir cemaate mensup olduklarını belirtmektedirler.

Araştırmada elde edilen verilerden biri de , bireyler manevi bir arayış ya da manevi bir ihtiyaç hissettiğinde (%55.4) cemaatlere katılarak bu ihtiyaçlarını giderme yoluna gitmişlerdir. Bu veriler Türkiye'de cemaatlerin dini temeller üzerine kurulduğunu da açık bir şekilde göstermektedir.

Dini cemaatler her ne kadar dinsel sosyal ilişki grupları olmasına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı siyasal seçim süreçlerinde üyeleri üzerinde bir tasarrufta bulunma, bir yönlendirme yapma eğilimi içerisinde girmektedirler. Bu çerçevede, bir cemaate mensup katılımcıların yaklaşık olarak %23'ü siyasal tercih için cemaatin önde gelenleri tarafından yönlendirildiğini ifade etmektedirler. Bu

durum her cemaatin siyasal seçim süreçlerinde bir yönlendirme içerisine girmediğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte cemaatin önde gelenlerinden birinin isteği ya da önerisi/yönlendirmesi üzerine oy verdiklerini ifade edenlerin oranı ise oldukça düşük (%11.9) düzeydir. Buna göre, her ne kadar cemaat yapılarında ortak hareket etme duygusu olmakla birlikte siyasa seçim süreçlerinde bu duygunun etkin bir şekilde işlediğini söylememiz mümkün değildir. Ancak, bu tür kapalı gruplarda oluşan bilinç altı, üyelerin farkında olmadan aynı davranış içerisinde bulunmalarını da sağlayabilir.

Son tahlilde araştırmadan elde edilen bulgularda da görüldüğü gibi cemaatin önde gelenlerinin cemaat mensuplarının siyasal davranışlarını yönlendirmeye girdiklerini belirlenmiştir. Dini cemaatlerin bu yönlendirmelerinin siyasal davranış üzerinde doğal olarak bir etkisi bulunmaktadır. Çünkü, dini cemaatlerde birliktelik ve aidiyet duygusu yüksek düzeyde olduğundan bunun siyasal davranışa yansması da görülmektedir. Bu anlamda cemaat üyelerinin bir bölümünün cemaatin önde gelenlerinin isteği doğrultusunda bir siyasi parti ya da adaya oy verdiği görülmektedir.

Burada dikkat çeken önemli bir husus cemaat üyelerinin siyasal davranışında sosyal çevreden dışlanma endişesi ya da sosyal çevrenin baskısından daha ziyade dini inançların etkisinin görülmesidir. Bir dini cemaate daha fazla manevi ihtiyaçlarını karşılamak üzere girildiği dikkate alındığında bireyin siyasal sürece ilişkin değerlendirmelerinde de din önemli bir referans kaynağı olmaktadır. Araştırma verilerine göre cemaat, üyelerinin siyasal davranışında etkisi görülen sosyal grup olarak dikkat çekmektedir.

Elde edilen bu bulgular cemaat ve siyaset ilişkisi çerçevesinde bir fikir ortaya koymakla birlikte, konunun farklı yönleriyle incelenerek, bu tür araştırmaları tekrarlayarak daha genellenebilir bir sonuca varmak gereklidir. Son tahlilde, cemaat ve siyaset ilişkisine literatür çerçevesinde ışık tutan bu çalışmadan sonra yeni çalışmaların yapılarak, derinlemesine analizler yapmak da gereklidir.

KAYNAKÇA

- ANDY-AR, (2011), "Türk Toplumunda Cemaat Algısı Araştırması", İstanbul.
- AYKAÇ, Burhan & DURGUN, Şenol (2014), "Hükümet Dışı Bir Örgütlenme Olarak Dini Topluluklar ve Sivil Toplum Düşüncesi", *Türk Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Zirvesi / Bildiriler Kitabı*, Eskişehir / 11-13 Mayıs 2014, 589-602.
- CEVİZCİ, Ahmet (2010), *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul:Paradigma Yayınları.
- ÇELİK, Celaleddin (2011), "Türkiye'de Dini Grupların Sosyolojisi" , *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Ekim 2011.
- DOĞAN, İsmail (2009), *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Ankara:Pegem Yay.
- DÖNMEZER, Sulhi (1984), *Sosyoloji*, Ankara:Savaş Yayınları.
- EFE, Adem (2009), "Türkiye'de Dini Grupların Çevre Ve Çevre Sorunlarına İlişkin Görüşleri (İskenderpaşa Cemaati Örneği)" "*Toplumsal Dönüşümler ve Sosyolojik Yaklaşımlar*", VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Ekim 2009, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın. 653-674.
- ERKAL, Mustafa (2012), *Sosyoloji (Toplumbilim)*, İstanbul:Der Yayınları.
- KAYA, Kamil (2011), Türkiye'de Din-Siyaset İlişkisi, Konya:Fakülte Kitabevi.
- MACIVER, R. M. & PAGE Charles H. (1971), *Cemiyet I*, Çev. Amiran Kurktan, İstanbul:Devlet Kitapları.
- MACİT, Mustafa (2010), "Geleneksel Hayır Anlayışının Modern Görünümleri:Kermesler", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 42, 175-190.
- MARDİN, Şerif (2013), Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul:İletişim Yayınları.
- LOUNG, Gloria; CHARLES, Susan T.; FİNGERMAN, Karen L. (2011), "Beter With Age: Social Relationships Across Adulthood", *Journal of Social and Personal Relationships*, Volume:28, No:1, 9-23.
- SENNET, Richard (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- SLATTERY, Martin (2008), *Sosyolojide Temel Fikirler*, (Yay. Haz. Ümit Tatlıcan, Gülhan Deniz), Bursa:Sentez Yayınları.
- SOLMA, Bünyamin (2011), "Modernlik Ve Modernleşme Kuramlarına Yöneltilen Eleştiriler", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 32, 35-58.
- ŞAVRAN, Temmuz Gönç (2010), "Bilimsel Araştırmalarda Amaç, Problem ve Sınırlılıklar", Nadir Suğur (ed.) *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*.Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- TOPAL, A.Kadir (2004), "Kavramsal Olarak Kent Nedir Ve Türkiye'de Kent Neresidir", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:1: 276-294.
- TOURAİNE, Alain (2002), "From Understanding Society to Discovering the Subject", *Anthropological Theory*, Vol:2. No:4, 387-398.
- TÖNNİES, Ferdinand (2000), "Gemeinschaft ve Gesellschaft", *Şehir ve Cemiyet*, Haz: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.
- WALLİMAN, Nicholas (2006) *Social Research Methods*, Sage Publications, London
- WEBER, Max (2007), *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul: Bakış Yayınları.